

Олійник Л. В.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

КОГНІТИВНО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ У ПЕРЕКЛАДІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЛАКУН

Проблема перекладу соціокультурних лакун належить до ключових у сучасному перекладознавстві, оскільки саме в цих одиницях найяскравіше відображається культурна специфіка мови, історичний досвід і національна ментальність носіїв. Термін «лакуна» (від лат. *Lacuna* – «порожнеча», «прогалина») позначає відсутність у мові перекладу еквівалентної одиниці, що передає певне поняття, властиве культурі мови-джерела.

Лакунарність активно досліджується у лінгвістиці, культурології та перекладознавстві. Т. Лелека наголошує, що лакуни виникають через різницю у світоглядних картинах світу мовців і мають інтерлінгвальний характер ([Leleka, 2023](#)). Українська дослідниця О. Селіванова (2008) підкреслює когнітивну природу таких розбіжностей, зазначаючи, що соціокультурна лакуна є проявом когнітивної асиметрії між культурами, тобто різниці у способах сприйняття та концептуалізації світу представниками різних етносів.

Виходячи з аналізу наукових джерел, можна сформулювати узагальнене визначення поняття: соціокультурна лакуна – це лексична, фразеологічна або концептуальна одиниця, що позначає унікальний для певного етносу культурний феномен, не має повного семантичного відповідника в іншій мові та потребує спеціальних перекладацьких стратегій для адекватного відтворення.

Такі лакуни можуть відображати як предметну культуру (реалії побуту, матеріальні об'єкти), так і нематеріальні аспекти – традиції,

звичаї, національні ритуали, ментальні концепти, емоційно-ціннісні категорії (*Gemütlichkeit*, *Heimat*, *Sehnsucht*). Їх переклад вимагає від перекладача не лише лінгвістичної, а й культурної компетентності, здатності виступати посередником між двома культурними системами.

Саме розуміння природи соціокультурних лакун і правильний вибір перекладацьких стратегій дають змогу зберегти національно-культурну своєрідність тексту при його адаптації для іншої мовної аудиторії.

Питання соціокультурних лакун у перекладі стало предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, які розглядали його у контексті міжмовної комунікації, культурної адаптації та когнітивної лінгвістики.

У європейській традиції проблема перекладу культурно маркованих елементів набула системного вивчення завдяки працям К. Норд (1997), яка застосувала функціональний підхід до аналізу німецько-іспанських та німецько-англійських перекладів, а також М. Бейкер (2011), котра узагальнила стратегії подолання культурних лакун у англо-арабському, англо-китайському та англо-японському перекладах. Дослідниця підкреслила, що неперекладність не є абсолютною, а долається шляхом культурної адаптації та прагматичної компенсації.

Серед сучасних українських учених особливу увагу проблемі перекладу соціокультурних лакун приділяють О. Селіванова, І. Корунець, Н. Коломієць та Л. Черноватий. Їхні праці присвячені аналізу когнітивних і комунікативних аспектів лакуарності в німецько-українському та англо-українському перекладах. Науковці розглядають перекладача як медіатора між культурними системами, що має відтворити змістову та емоційну складову іншомовної реалії у прийнятній для реципієнта формі.

У новітніх дослідженнях спостерігається розширення поняття соціокультурної лакуни до міждисциплінарного рівня, де воно поєднує елементи лінгвістики, культурології, психології сприйняття та когнітивної семантики. Такі підходи свідчать, що переклад соціокультурних лакун є

не лише мовним, а насамперед культурно-комунікативним процесом, який забезпечує взаєморозуміння між носіями різних культур.

Загалом у сучасному перекладознавстві виділяють чотири основні типи соціокультурних лакун: предметні, діяльнісні, ментальні та аксіологічні (Селіванова, 2008). Класифікація соціокультурних лакун є важливою передумовою для вибору адекватних перекладацьких стратегій.

Передача соціокультурних лакун є однією з найскладніших проблем перекладу, оскільки вимагає від перекладача не лише лінгвістичної, а й культурної компетентності. Як зазначають П. Ньюмарк та Ж.-П. Віней і Ж. Дарбельне, переклад культурно маркованих елементів потребує поєднання еквівалентності та адаптації до цільової культури (Newmark, 1988); (Vinay & Darbelnet, 1995).

У німецько-українському перекладі соціокультурні лакуни часто спричиняють комунікативні труднощі, адже німецька культура має свої реалії, традиції, побутові поняття та культурні коди, відсутні в українському контексті. Найпоширенішими способами перекладу соціокультурних лакун є, як відомо, транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад (такий спосіб є найефективнішим у публіцистичних і навчальних текстах [\(Осипчук, 2022\)](#), еквівалентна заміна, культурна адаптація та компенсація. Загалом вибір способу перекладу соціокультурної лакуни залежить, як зазначалось вище, від типу лакуни, жанру тексту та комунікативної мети перекладу. У художньому перекладі перевага часто надається описовим і компенсаційним прийомам, які дозволяють передати емоційно-ціннісний зміст без спрощення культурного підтексту. Особливо компенсаційний прийом часто застосовується у літературному перекладі [\(Marianko, 2025\)](#)

У сучасному перекладознавстві спостерігається зростання інтересу до когнітивного підходу, що розглядає переклад як процес інтерпретації й реконцептуалізації знань, закладених у культурі вихідної мови. Соціокультурні лакуни, як показують дослідження А. Вежбицької,

Є. Сепіра, Дж. Лакоффа та О. Селіванової, тісно пов'язані з особливостями мовної картини світу, яка формує уявлення про дійсність і задає межі перекладності понять (Wierzbicka, 1997); (Lakoff, 1987); (Селіванова, 2008).

Кожна мова відображає певну концептуальну систему, у межах якої її носії осмислюють реальність. Перекладач, стикаючись із соціокультурною лакуною, має «вийти» за межі власної системи й зрозуміти, який культурний сценарій стоїть за словом чи висловом. Наприклад, німецьке поняття *Heimat* не лише позначає географічне місце, а й відображає емоційну прив'язаність до спільноти та традицій, що відсутнє в українській культурній парадигмі. Тому переклад вимагає когнітивної реконструкції – створення нового концепту, зрозумілого для адресата (*рідний дім, батьківщина серця*).

Перекладач повинен враховувати фон культурної пам'яті, спільні асоціації, символи й культурні архетипи, які формують значення слова. Так, німецьке *Walpurgisnacht* несе конотації народного язичницького свята, відомого з фольклору та літератури (зокрема у Гете «Фауст»). Українському читачеві цей образ стає зрозумілим лише через інтертекстуальну адаптацію або коментар. Аналогічно, *Adventskranz* не просто «різдвяний вінок», а символ очікування Різдва, тісно пов'язаний із християнською традицією Німеччини.

Як зазначає Дж. Лакофф (1987), переклад передбачає не лише відтворення значення, а й перенесення когнітивних метафор, через які культура структурує досвід. Наприклад, німецьке слово *Lebensabend* (букв. «вечір життя») передає концепт старості через метафору доби дня. Український переклад (*осінь життя, захід віку*) демонструє близьку метафоричну схему, що полегшує міжкультурне розуміння. Однак деякі метафори, як-от *Weltanschauung* (світогляд), мають специфічні філософські конотації й вимагають когнітивної адаптації до українського термінологічного поля.

Перекладач у когнітивно-культурній парадигмі постає не просто як мовний посередник, а як медіатор між двома системами знань. Його завдання – утримати баланс між збереженням культурної унікальності та забезпеченням зрозумілості для реципієнта. Наприклад, перекладач Г. Кочур (1989), працюючи з поезією Райнера Марії Рільке, прагнув не замінити німецькі культурні образи українськими, а передати їхній емоційно-екзистенційний зміст через поетичну аналогію (*Der Engel – Ангел буття*). Такий підхід демонструє, що переклад соціокультурних лакун – це насамперед процес когнітивного узгодження культурних світів.

Аналіз теоретичних підходів дозволяє зробити висновок, що соціокультурна лакуна є відсутністю концептуальної чи лексичної відповідності між мовами, спричиненою культурними відмінностями. Вона може стосуватися матеріальної, діяльнісної, ментальної чи аксіологічної сфери культури.

Перекладацькі стратегії відтворення таких одиниць залежать від жанру, контексту й функції тексту. У когнітивно-культурному аспекті переклад лакун передбачає інтерпретацію культурних сценаріїв і реконцептуалізацію понять у межах цільової мовної системи.

Приклади з художніх перекладів німецької літератури демонструють, що ефективне відтворення соціокультурних лакун потребує поєднання лінгвальної точності та культурної емпатії. Таким чином, дослідження соціокультурних лакун відкриває перспективи для глибшого осмислення процесу перекладу як акту міжкультурного діалогу, у якому мова стає простором взаємодії культур, а переклад – засобом їхнього пізнання.

Список використаних джерел

1. Amelina, S. (2023). Особливості перекладу лакун з німецької на українську. *Peculiarities of translating lacunae from German into Ukrainian. International Journal of Philology*, 27(4), 16–23. [https://doi.org/10.31548/philolog14\(4\).2023.02](https://doi.org/10.31548/philolog14(4).2023.02)

2. Baker, M. (2011). *In other words: A coursebook on translation* (2nd ed.). London: Routledge.
3. Kochur, H. P. (1989). *Literaturni pereklady ta perekladachi* [Literary translations and translators]. Kyiv: Dnipro.
4. Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
5. Leleka, T. O. (2023). *Relativity of interlanguage lacunae as a translation phenomenon*. *Naukovi zapysky: Serii Filolohichni nauky*, 1(204), 35–43.
<https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-204-5>
6. Lyubymova, S., Tomasevich, N., & Mardarenko, O. (2018). *On lacunarity in translation of culture-specific concepts*. *Transletters. International Journal of Translation and Interpreting*, 1, 65–78.
<https://doi.org/10.21071/tlijti.vi1.11033>
7. Lyubymova, S., Tomasevich, N., & Mardarenko, O. (2018). *Semantic issues of translating American sociocultural stereotypes*. *Advanced Education*, 5(10), 149–157. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.125721>
8. Marianko, Y., Bosa, T., Kartel, T., & Lazarchuk, S. (2025). *Linguistic gaps in focus: Comparative aspect of Ukrainian and German languages*. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 4(1), 105–113.
<https://doi.org/10.46299/j.isjel.20250401.11>
9. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. London: Prentice Hall.
10. Neubert, A. (1985). *Text and translation*. Leipzig: Enzyklopädie Verlag.
11. Nord, C. (1997). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. Manchester: St. Jerome.
12. Osypchuk, L., & Oleksyshyna, K. (2024). *Переклад лакун у субтитрах з німецької на українську мову*. *Scientific Bulletin of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Series: Germanic Philology*, 841, 51–56.
<https://doi.org/10.31861/gph2022.841.51-56>

13. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: Terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics: Terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K.
14. Kautz, U. (2000). *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
15. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1995). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction*. Paris: Didier.
16. Wierzbicka, A. (1996). *Mova. Kultura. Piznannia* [Language. Culture. Cognition]. Kyiv: Osnovy.
17. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford: Oxford University Press.